

Meningsutbyte om Deutschers Trotskij-biografi

Introduktion

Efter publiceringen av sista delen av Deutschers Trotskij-trilogi skrev Joseph Hansen (1910 – 1979), f d sekreterare och livvakt åt Trotskij i Mexiko och ledande medlem i amerikanska Socialist Workers Party, en huvudsakligen positiv recension av trilogin. Detta föranledde protester från en annan SWP-medlem, George Breitman (1916–1986), översättare av många Trotskijs-arbeten från ryska till engelska.

Martin Fahlgren i mars 2011

Från *International Socialist Review*, Vol. 25, No. 1, Winter 1964.

Joseph Hansen

Deutscher om Trotskij

Den förvisade profeten av Isaac Deutscher [Alla sidhänvisningar gäller svenska utgåvan, Partisanförlaget 1972.]

Den sista volymen i trilogin om Trotskij handlar om hans öde efter utvisningen från den arbetarstat som han, tillsammans med Lenin, hade grundat. Den behandlar denne gigantiske revolutionärs stora intellektuella bidrag under dessa år, hans sista politiska strider och den bittra personliga tragedi som drabbade honom innan han mördades av Stalins hantlangare. Denna volym var uppenbarligen inte den lättaste att skriva för biografen. De centrala frågorna i vår tid, för vilka Trotskij stod som Marx', Engels och Lenins arvtagare, är fortfarande högst aktuella och det är omöjligt att behandla Trotskij utan att också behandla dessa. Att tala om Trotskij innebär att tala om det kapitalistiska systemet under dess period av förfall och våldsamma motstånd mot sociala och ekonomiska förändringar, om att återuppliva den proletära demokrati som raserats av det reaktionära byråkratiska skiktet i Sovjetunionen, om det ännu olösta problemet av att skapa ett ledarskap som kan leda mänskligheten framåt mot en ny och bättre samhällsordning.

Oavsett hur Deutscher hade valt att hantera dessa ämnen, så skulle det han sade med nödvändighet blivit kontroversiellt. Ett annat problem var att det var dessa dagars Trotskij som var mest bekant för den nuvarande generationen, som fortfarande finns levande i minnet och vars bild verkar ha inristats i alla som mötte honom, även om mötet var kortvarigt.

Biografen tog sig verkligen an dessa utmaningar mycket bra. Som i tidigare volymer hanterar han fakta högst seriöst¹, söker sanningen och döljer inte sina egna ståndpunkter och vad han

¹ Till och med en så upphöjd kritiker som Carleton Beals nöjde sig med att peka på omnämmandet av "Almazar", en högervriden general som var inblandad i Trotskijs politiska brytning med Diego Rivera, som "bevis" för Deutschers "pseudolärdomar". "Ingen sådan general har någonsin existerat eller varit presidentkandidat" försäkrar oss Carleton Beals i oktober-numret av *The Independent*. "Sådan är Deutschers bemärkta lärdom." Beals, som uppenbarligen känslomässigt störts av att biografen bara i korthet nämner hans märkliga roll i Dewey-kommissionen, är så illvillig att han inte ens erbjuder sig att göra det nödvändiga tillrättaläggandet om den mexikanske generalen. Namnet ska stavas Almazan. Beals retlighet kan naturligtvis också bero på Deutschers "pseudolärdomar" i ett annat olyckligt sammanhang: "Deutscher försöker inte ens stava mitt namn rätt. Hans redogörelse är en skam och en förvillelse. Spara dina pengar." (Deutscher stavade Hans Höghets namn "Carlton".) Beals egen pseudolärdom i samband med Mexico blev emellertid synlig när han inte noterade det mest uppenbara felet i Deutschers biografi. Rubriken för fotografierna på sidan 480 lyder: "Två vyer av 'lilla fortet' i Coyoacán." Den övre bilden visar Frida Kahlos hem där Trotskij först stannade efter sin ankomst till Coyoacán. Den undre bilden visar det hus som Trotskij tvingades köpa efter brytningen med Diego Rivera.

föredrar. Det som man kan vara oense med honom om rör frågor där hans bedömning och politiska åsikter påverkar hans slutliga Trotskij-porträtt. Värdet av det biografiska material han samlat in kan inte ifrågasättas, utom av de illvilliga. Det utgör ett värdefullt bidrag till kunskapen om Trotskij, hans idéer och den sorts tid han levde i.

Denna volym är upplagd på samma sätt som de två tidigare. Deutscher sammanfattar Trotskij's viktigaste arbeten under de år som behandlas, plus utdrag som ger läsaren en smak av originalet. Dessa är nästan alltid väl valda och upptar en stor del av boken. Men eftersom de flesta av de ursprungliga källorna idag är lättillgängliga, till skillnad från tidigare år, har biografen med rätta reducerat antologidelen till det som är nödvändigt för den historiska berättelsen.

Deutscher's samvetsgranna arbete i Trotskij-arkiven på Harvard har gett honom möjlighet att presentera nytt material av största intresse. Han hade speciellt turen att få specialtillstånd från Natalia Trotskij före hennes död att studera familjekorrespondensen. Avslöjanden om Trotskij's familjeliv, speciellt då det känslolöst och tragiskt blandades in i de stormiga offentliga striderna under de sista åren, ger en ny dimension åt den bild av Trotskij som tills nu varit allmänt känd. Deutscher ger oss även med ett par rader en glimt av Trotskij's kärleksliv med Natalia, rader som endast var avsedda för henne. Slutligen har Deutscher intervjuat många personer som träffat Trotskij eller som arbetat nära honom. Ur deras berättelser har han valt ut det som han ansett nödvändigt eller som han hade plats för.

Ur dessa rika och varierade källor framträder en bild av Trotskij som är den mest levande i de tre volymerna, även om det slutliga porträttet i min mening inte helt fångar Trotskij, åtminstone inte så som han var känd för sina närmaste medarbetare under de sista åren. Alltför mycket uppmärksamhet dras istället till biografen själv. Jag ska återvända till detta.

* * *

Deutscher anser att Prinkipo-perioden, från 1929 till 1933, var den mest produktiva och fruktbara under Trotskij's sista år. Han ägnar halva volymen åt denna. Trotskij's litterära produktion på Prinkipo var onekligen enorm och av högsta kvalitet: De tre volymerna av **Ryska revolutionens historia**; självbiografen **Mitt liv**; en serie djupsinniga och intresseväckande artiklar om de mest brännande dagsaktuella frågor – nazismens uppgång; utvecklingen i Sovjetunionen, det enda verkligt marxistiska bidrag i denna fråga vid den tiden; artiklar av högsta tyngd i sådana frågor som inledningen till den spanska revolutionen; och en omfattande internationell korrespondens kring uppgiften att rekonstruera den revolutionära socialistiska rörelsen.

Deutscher gör ett utomordentligt arbete genom att inventera och värdera dessa skatter. Hans hyllning av Trotskij som historiker är speciellt varm och uppskattande.

”Som Tukydidés, Dante, Machiavelli, Heine, Marx, Herzen och andra tänkare och poeter nådde Trotskij sin höjdpunkt som författare först som landsflyktning, under åren på Prinkipo. Framtiden kommer att minnas honom som oktoberrevolutionens såväl ledare som historiker. Ingen annan bolsjevik har eller kunde ha gjort en lika bred och storartad beskrivning av händelserna 1917, och ingen av de antibolsjevikiska partiernas författare har presterat något jämförbart motstycke till den.” [Sid. 163]

Deutscher tvekar inte att värdera det som det främsta arbetet i sitt slag:

”Hans historiska böcker är mer dialektiska än några marxistiska författares sedan Marx, som var hans förebild vad gällde metod och stil. I jämförelse med Marx mindre historiska arbeten *Klasskampen i Frankrike*, *Louis Bonapartes 18:e brumaire*, *Pariskommunen* – är Trotskij's *Historia* som en muralmålning invid en rad miniatyrer. Medan Marx överglänsar sin elev i abstrakt tänkande och gotisk fantasi, är eleven överlägsen som epiker, i synnerhet i de grafiska beskrivningarna av massor

och individer i rörelse. Hans sociopolitiska analyser och hans konstnärliga visioner är så samstämmiga, att det inte syns skymten av en skillnad mellan dem. Hans tanke och hans fantasi lyfter samman. Han framlägger sin revolutionsteori med berättandets täthet och kraft, och hans idéer ger det han berättar djup. Hans scener, porträtt och dialoger är sensuellt realistiska och upplysta inifrån av hans uppfattningar om den historiska processen.” [Sid 164]

Enligt Deutscher är Trotskijs självbiografi mindre bra på grund av en viss ojämnhet. Man kan hålla med Deutscher om detta utan att dela de skäl han anför när han anser att den senare delen av boken inte motsvarar det man kan förvänta sig av Trotskij när han är som bäst. Deutscher menar att Trotskijs redovisning av kampen mot Stalin är defensiv. Trotskij ”går inte till roten i frågan och Stalins maktställning blir bara halvt förklarad”. Deutscher tycker att Trotskij beskriver Stalin alltför mycket som en förbrytare och att han ”i verkligheten ignorerar det inneboende sambandet mellan bolsjevikernas partiförbud och dess interna förtryck, för vilket Stalin var den främste agenten”. Bristerna beror enligt Deutscher på en politisk felsyn – en betydande svaghet hos den man som Deutscher för övrigt ser som ett stort politiskt geni. Trotskij var emellertid väl bekant med den teori Deutscher argumenterar för – den påstådda organiska förbindelsen mellan bolsjevismen och stalinismen. Han tillbakavisade den specifikt vid mer än ett tillfälle, och med argument som jag fortfarande finner övertygande.

Trotskijs brisfälliga politiska insikt, om den nu var så, märks inte bara i **Mitt liv**, den är vanlig i allt han skrev under sina sista år om detta område. Vad som verkligen gör självbiografien ojämn är att han rör sig alltmer bort från det personliga materialet. De första kapitlen ligger på den stora självbiografiska litteraturens nivå. I de senare delarna övergår han till politisk polemik. Även om denna är strålande i sig, kolliderar den allt mer med den självbiografiska form i vilken den framförs. I kontrast till hans öppenhet med gripande intimt material i de första delarna, blir Trotskij i de senare delarna mer och mer förtegen.

Skälet för detta är mycket förståeligt och hedrar faktiskt Trotskij. Hans främsta intresse var inte psykologisk självrannsakan utan aktiv politik. Han förblev till slutet av sitt liv en ledare som av nödvändighet underordnade allt annat till den politiska strid som han var engagerad i. Deutscher har rätt när han om självbiografien säger att ”om han inte hade skrivit den 1929, eller kort därefter, skulle han överhuvudtaget inte ha skrivit den.”

I samstämmighet mellan form och innehåll är Deutschers biografi överlägsen de sista delarna av **Mitt liv**. När vi följer Trotskijs tankar och politiska strider deltar vi samtidigt i hans personliga resa. Vi fångar något av glädjen, den mer vanliga känslomässiga stressen och de förhårdande tragedierna. Vi får veta något om Zina, dottern som drabbades av ett nervöst sammanbrott under Stalins förföljelse, som motsatte sig psykologisk behandling och till slut begick självmord. Leon Sedov, den avgudade sonen, kommer till liv för oss – Leon, som hade en så nära politisk och personlig relation till sin fader att han blev måltavla för en explosiv faderlig spänning som inte kunde finna någon annan säkerhetsventil och som Leon inte kunde förstå utan bara grubblade över under de sista dagarna innan han själv dog i händerna på den oförsonlige gemensamma fienden. Natalia står ut som gjord av granit. För Deutscher är hon eposets hjältinna, och alla som läser denna biografi tvingas dela hans beundran för henne. Hon var verkligen av det virke som krävdes för att ända till slutet dela den förvisade profetens öde.

Som titlarna antyder: **Den väpnade profeten, Den avväpnade profeten, Den förvisade profeten**, var, för Deutscher, Trotskijs förmåga att skåda in i framtiden hans mest oemotståndliga gåva. Han ger exempel på Trotskijs nästan övernaturliga pricksäkerhet. Två av dem i den sista volymen kommer tveklöst att imponera på var och en som läser dem. Den första, på den internationella klasskampens högsta nivå, illustrerar kontrasten mellan Trotskijs klara

vision av innebörden i Hitlers uppgång och stalinismens blindhet, i detta fall representerat av Thälmann:

Så sent som i september 1932, några få månader före Hitlers kanslersutnämning, upprepade Thälmann, inför Kominterns exekutiv, vad Münzenberg hade sagt: ”I sin pamflett om hur nationalsocialismen skall besegras ger Trotskij endast ett svar och det är detta: tyska kommunistpartiet måste göra gemensam sak med socialdemokratiska partiet ... Detta är enligt Trotskij det enda sätt varpå den tyska arbetarklassen kan skydda sig mot fascismen. Antingen måste kommunistpartiet göra gemensam sak med socialdemokraterna, säger han, eller också är den tyska arbetarklassen förlorad för tio eller tjugo år framåt. Det är en konkursmässig fascists och kontraprevolutionärs teori. Det är den värsta, farligaste och mest kriminella teori som Trotskij konstruerat under dessa senaste år av kontrarevolutionär propaganda.” [Sid. 109]

”Ett av historiens avgörande ögonblick närmar sig”, svarade Trotskij, ”... när Komintern som revolutionsfaktor kan sopas bort från den politiska kartan för en hel historisk epok. Må de blinda och fega vägra att inse detta. Må baktalare och köpta pennfäktare anklaga oss för att vara i maskopi med kontrarevolutionen. Har inte kontrarevolutionen blivit något ... som rubbar de kommunistiska byråkraternas matsmältning ... får inget döljas och inget förringas. Vi måste med så hög röst som möjligt berätta för de medvetna arbetarna: Efter ’tredje periodens’ ansvarslöshet och skrävel har en fjärde period av panik och kapitulation inletts.” I ett nästan desperat försök att väcka kommunisterna gav Trotskij uttryck åt hela sin övertygelse och försökte än en gång fungera som alarmsignal: ”Kommunistiska arbetare! Ni finns i hundratusental, i miljontal ... Tar fascismen makten, kommer den att rulla som en fruktansvärd stridsvagn över era huvuden och ryggar. Er räddning heter skoningslös kamp. Endast samordnad strid med socialdemokratins arbetare kan leda till seger. Skynda er, kommunistiska arbetare, ni har inte mycket tid att förlora.” [Sid. 110]

Det andra exemplet är Trotskijs varning till Trygve Lie, vilken senare blev Förenta Nationernas generalsekreterare. Den dåvarande justitieministern i norska regeringen satte Trotskij i husarrest, hindrade honom från att bemöta anklagelserna i 1936 års Moskvarättegång, och stoppade till och med hans korrespondens. Lie försökte tvinga Trotskij att underteckna en skamlig överenskommelse om att inte göra några uttalanden som hade samband med Moskvarättegången, i vilken Trotskij och hans son var huvudanklagade, och att underställa censuren hans egna, hustruns och sekreterarens brev, telegram och telefonsamtal. ”Tjugo år senare kom ögonvittnen till scenen fortfarande ihåg Trotskijs föraktfulla blickar och hans dundrande röst då han vägrade skriva under.” Han ställde en serie förödande frågor till Trygve Lie.

”Här höjde Trotskij rösten, så den genljöd genom ministeriets förhallar och korridorer: ‘Det här är er första kapitulation för nazismen i ert eget land. Den kommer att stå er dyrt. Ni tror ni är säkra och fria nog att kunna behandla en politisk flykting hur som helst. Men den tid är inte avlägsen – kom ihåg det! – när nazisterna skall fördriva er alla från ert land, alla, inklusive er *pantoffelminister-president*.’ Trygve Lie ryckte på axlarna åt den egendomliga profetian.

Men mindre än fyra år senare skulle samma regering fly från Norge och de invaderande nazitrupporna, och när ministrarna och deras gamle kung Haakon hopkurade stod på stranden och ängsligt inväntade en båt som skulle föra dem till England, mindes de med bävan Trotskijs profetiska ord som nu besannats.” [sid. 244]

* * *

Det är försvarligt att välja ut denna aspekt, att framhäva Trotskij som *profet*. Det bidrar till att skapa intresse för vad han hade att erbjuda världen. Ett visst mått av förminskning uppstår emellertid. Som sämst tenderar bilden, med dess orättmätiga tillvitande av övernaturliga krafter, att skymma bilden av Trotskij som vetenskapsman. Det bidrar till en felaktig balans i porträttet. Innan vi kommer till det, är det kanske lämpligt att säga något om meningsskiljaktigheterna mellan Deutscher och Trotskij, som de framträder i denna volym.

Genom hela biografien framhäver Deutscher att Trotskij står för en fortsättning på de marxistiska idéerna. Han utvärderar efter bästa förmåga vad Trotskij bidragit med till den marxistiska litteraturen och erbjuder en korrekt och lättläst presentation av Trotskijs specifika bidrag. I de tidigare volymerna behandlade han Trotskijs teori om den permanenta revolutionen, hans briljanta arbete inom den litterära kritiken, hans framträdande roll under 1905 och 1917 års revolutioner, hans program för den första arbetarstaten under dess isolering på 1920-talet och inledningen av hans kamp mot stalinismen. I denna volym drar Deutscher särskild uppmärksamhet till Trotskijs analys av fascismens natur och hur man ska bekämpa den – ett bidrag till marxismen som är föga uppskattat idag, primärt på grund av den oavbrutna förtalskampanjen mot Trotskij.

De flesta av Trotskijs anhängare skulle placera analysen av Sovjetunionen som en degenererad arbetarstat på listan, kanske till och med allra först, och även Trotskijs uppfattning om stalinismens rötter och natur. Deutscher har starka reservationer kring detta. Han tycker att Trotskij, även om han bidrar med det grundläggande, inte ser helt klart på ämnet:

Den förrådada revolutionen intar en särställning bland Trotskijs litterära arbeten. Den är hans sista helt färdigskrivna bok och i viss mening också hans politiska testamente. Den innehöll hans slutliga analys av sovjetsamhället och en översikt över dess historia fram till mitten av den stalinistiska epoken. Den är hans mest sammansatta arbete och en förening av det som är svagheten och det som är styrkan i hans tänkande. Den uttrycker många nya och originella idéer om socialismen, om de svårigheter som möter den proletära revolutionen, om byråkratins roll i arbetarsamhället. Han beskrev också Sovjetunionens internationella ställning före andra världskriget och försökte skildra framtiden med vågade och delvis felaktiga förutsägelser. Boken är en djupgående teoretisk avhandling och ett politiskt dokument för den tiden, en progressiv nyformulering av klassiskt marxistiska idéer, ett manifest för den 'nya trotskism' som kräver en andra revolution i Sovjetunionen. Trotskij framträder här i alla sina roller: som opartisk och strängt objektiv tänkare, som ledare för en besegrad opposition, som engagerad pamflettskrivare och polemiker. Polemikern bidrar med den mer populära delen av framställningen och har en benägenhet att ibland överskugga den objektiva och analytiska resonören. Med sin idérikedom och fantasikraft har boken blivit ett av århundradets mest omdebatterade verk, upplysande och fördunklande, förutbestämt att i högre grad än något annat politiskt arbete brukas i oegentliga syften. T.o.m. bokiteln skulle bli ett av vår tids stora slagord. [Sid. 217]

Deutscher följer upp med en sammanfattning av boken som är riktigt bra. (Men "stalinistisk stat" istället för "stalinistisk regim" i en "arbetarstat" är knappast en lyckad konstruktion.) Han instämmer i Trotskijs program mot byråkratismen och för proletär demokrati och betraktar det som fortfarande relevant "mer än ett kvarts sekel efter dess formulering". Sedan pekar han på en av hans viktigaste oenigheter med Trotskij:

Att döma av tonen i *Den förrådada revolutionen* är det uppenbart, att han inte väntade sig några reformationer från ovan, och de skulle heller inte komma under hans eller Stalins livstid. Men då fanns det heller ingen möjlighet för någon framgångsrik politisk revolution i Sovjetunionen. Det var en tid när allt stod still. Det var omöjligt att hugga av eller knyta upp stalinismens gordiska knutar. Varje nydaningsprogram, vare sig det var revolutionärt eller reformistiskt, var illusoriskt. Det kunde inte hindra en stridbar person som Trotskij från att försöka hitta en utväg. Men hans sökande gick i onda cirklar som först många år senare skulle brytas av en rad världsomvälvande händelser. Och när det inträffade, var det i första hand genom reformer från ovan, som Sovjetunionen lämnade det stalinistiska stadiet. Det, som framtvingade reformen, var just de faktorer som Trotskij hade räknat med: den ekonomiska utvecklingen, massornas högre bildning och omvärldens inbrytning i den sovjetiska isoleringen. Avståndstagandet från stalinismen kunde inte bli fullständigt, ty i slutet av Stalin-perioden fanns inte och kunde inte finnas några politiska krafter, som förmådde eller ville uppträda revolutionärt. För övrigt fanns det, under de första tio åren efter Stalin, inte en enda enhetlig och artikulerad massrörelse 'nedifrån' som krävde ens reformer. Eftersom stalinismen blivit en anakronism både nationellt och internationellt, vilket gjort

brytningen med den till en historisk nödvändighet för Sovjetunionen, var det själva ledarklickens som var tvungen att ta initiativet till brytningen. Av en ironisk slump kom alltså Stalins epigoner att påbörja arbetet med att avskaffa stalinismen och därmed också att mot sin vilja realisera delar av Trotskijs politiska program.

Men kan de fortsätta och fullfölja arbetet? Eller är en politisk revolution fortfarande nödvändig? Ytligt sett är möjligheterna för en revolution allttjämt lika små, som de var på Trotskijs tid, medan reformmöjligheterna är mycket större.² [Sid. 225-26]

I **Den förvisade profeten** håller Deutscher fortfarande fast vid att ”kontinuerliga reformer” är troligare än ”en revolutionär explosion”. Han håller emellertid med om att detta bara kan vara en preliminär slutsats. Det kan ha ”liten eller ingen sannolikhet”. Han säger slutligen, ”I varje fall föredrar denne författare att lämna den slutgiltiga bedömningen av Trotskijs idé om politisk revolution till nästa generations historiker.”

Det är inte min avsikt att nu inleda någon dispyt med Deutscher om ”självreformer” eller ”politisk revolution”, som är komplicerade frågor. Jag vill bara peka på den centrala frågan. Den politiska revolutionen står inte *omedelbart* på dagordningen – oenigheten handlar inte om detta. Vad det i princip handlar om är karaktären på det härskande skiktet i Sovjetunionen. Enligt Trotskij var det inte enbart en byråkrati utan någonting mer, något som liknade en klass i dess rovgirighet och behov av att monopolisera makten, men som saknade en verklig klass’ ekonomiska bas och stabilitet. Kommer en sådan social formation, genom självmord, till slut att erbjuda massorna effektiva former för proletär demokrati? Trotskij ansåg att svaret var nej, eftersom en effektivt fungerande proletär demokrati skulle innebära att byråkratin avskaffades som en social formation med speciella privilegier. Ett negativt svar innebar å andra sidan att den politiska revolutionen var det enda medel som återstod för massorna att på egen hand ingripa. Detta innebar inte nödvändigtvis en ”våldsam explosion”, men säkert en grundlig omskakning på initiativ av massorna.

Inga av de eftergifter som Stalins arvtagare hittills lovat oss har påverkat det byråkratiska skiktets politiska monopol. Trotskijs slutsatser verkar således ha bekräftats genom själva mönstret för reformerna.

Att Deutscher instämmer att Trotskijs program är giltigt ger i princip, ur den trotskistiska världsrörelsens synpunkt, en möjlighet för praktiskt samarbete med honom, även om det för honom kanske aldrig bär längre än till att arbeta för ”kontinuerliga reformer”. Då förespråkare av ”kontinuerliga reformer” och ”politisk revolution” har samma slutmål i sikte – att upprätta proletär demokrati i arbetarstaterna – existerar det en bred bas för samarbete. Till detta kan läggas att det utan tvekan kommer att vara under försöken att få till stånd allt större reformer

² I samband med detta refererar Deutscher, i en fotnot, till en attack mot hans ståndpunkter från James P. Cannon 1954 [se artikeln [Trotskij eller Deutscher?](#)]. Det är kanske lämpligt att försöka reda ut detta. En del hårda och orättfärdiga saker sades om Deutscher. Vid den tiden figurerade Deutschers teori om möjligheten för den stalinistiska byråkratins självreformer i en intern kris inom Socialist Workers Party. En del av kadreerna och ledarna var starkt influerade av Deutschers teori. En splittring kom och en del av dem kapitulerade till stalinismen. Krisen stannade inte inom SWP utan påverkade också andra sektioner av den trotskistiska världsrörelsen. För många trotskister framstod Deutschers ståndpunkt som ett alternativt program som skulle kunna fungera som en bro till stalinismen. Den betraktades därför med fiendlighet. Det visade sig emellertid att Deutscher inte var intresserad av att rekrytera från den trotskistiska rörelsen eller av att organisera en egen sekt, ännu mindre en kult. Detta talade starkt till hans fördel. Efter resningen i Ungern blev snart ett annat fenomen märkbart inom den trotskistiska rörelsen. Många medlemmar i kommunistpartierna som skakats av händelserna började läsa förbjuden litteratur. Då de inte var redo att röra djävulens egna arbeten, framstod Deutschers verk som mindre ”kontrarevolutionära” för dem. Efter att ha smuttat på trotskism på detta sätt, törstade de efter mer. Genom Deutscher fann en del av dem så småningom vägen till trotskismen. Deutschers ståndpunkt visade sig under dessa förhållanden att vara en bro från stalinism till trotskism. Trotskister kan inte vara motståndare till en sådan allmän tillgång. De inledde därför en egen självreformer – i förhållande till Deutscher.

som de sovjetiska massorna till slut i praktiken kommer att visa vem som såg mest klart och vem som led av illusioner om de medel som till slut kommer att korrigera Stalins politiska struktur.

* * *

Förutom oförmågan att korrekt förutsäga hur arbetarstaten kan återupprättas, anser Deutscher att Trotskij misslyckades med att på ett riktigt sätt förutsäga hur världsrevolutionen skulle se ut under efterkrigsperioden. Jag kan inte förneka att det finns ett korn av sanning i det senare påståendet. Den kinesiska revolutionens speciella mönster – organisering av bönderna i arméer och deras avancemang från landsbygden till städerna – erbjuder det mest spektakulära exemplet på en väg som ingen förutsett. Den kubanska revolutionen erbjöd en kraftfull bekräftelse på vad man kunde förmoda efter Kinas exempel – att det fortfarande finns mycket att lära om den revolutionära processens vägar, speciellt om de revolutionära praktikernas ökande roll (förutsett av Trotskij) i kontrast till det tidigare företrädet för de teoretiska pionjärerna.

Att säga att dessa revolutioner avvek från det mönster som den klassiska marxismen förutsagt, för oss dock inte till sakens kärna. Oktoberrevolutionen avvek på sin tid också från den klassiska marxismens förutsägelser (Trotskij's teori om den permanenta revolutionen var ännu inte del av den "klassiska" marxismen). I den slutliga balansräkningen erbjöd ändå Oktoberrevolutionen den mest kraftfulla bekräftelsen av den klassiska marxismen. De teoretiska problem som Kina och Kuba fört fram är inte kvalitativt annorlunda. Vad de pekar på är betydelsen av den metod man använder sig av för att närma sig dem. Detta påpekades redan av Trotskij – om inte som profet, så som vetenskapsman.

I ett efterord ger Deutscher några bidrag i samband med detta. Vad han säger är intressant men inte precis nytt för den trotskistiska rörelsen, vilken har diskuterat dessa frågor sedan kapitalismens fall i östra Europa.

* * *

I förbigående noterar Deutscher vissa fysiska karaktärsdrag hos Trotskij, nästan med fotografisk noggrannhet. (Fotografier missar alltid något.) Detta är anmärkningsvärt, eftersom Deutscher aldrig lyckades träffa Trotskij. Han tvingades lita till andras intryck och naturligtvis till skriftliga noteringar.

Som konstverk är porträttet riktigt bra, det måste erkännas. En reservation måste dock göras. Deutchers upptagenhet med att redovisa de uppenbara skillnaderna mellan Trotskij's program för politisk revolution i Sovjetunionen och de aktuella eftergifterna efter Stalins död, mellan Trotskij's program för en socialistisk revolution i de industriellt avancerade länderna och den nyliga framgången för världsrevolutionen i den koloniala sektorn, mellan Trotskij's program för att återuppbbygga den revolutionära socialistiska rörelsen och Fjärde internationalens organisatoriska svaghet tills idag, ledde honom, enligt min åsikt, till att förbigå något mycket viktigt. Jag är inte här intresserad av att debattera dessa frågor, utan av att undersöka hur Deutchers ståndpunkt påverkat hans slutliga porträtt.

Trotskij var oerhört tilltalande för många intellektuella. Hans förmåga till förutseende, och hans intellektuella och kulturella spännvidd, visade att hans intellekt utan minsta tvekan var ett av de skarpaste som producerats i västvärlden.

Att följa Trotskij's tänkande i all dess förgreningar är fångslande, det visar Deutchers biografi. Det är frestande att ställa Trotskij's teori mot den historiska verkligheten. Frestelsen kan också vara stark att tävla med mästaren genom att försöka bättra på konstruktionen där den verkar vara svag. Detta är helt legitimt och man kan inte bråka om sådana ambitioner. De kan visa sig vara givande. En fälla finns dock. Det mycket subtila, omfattande och djupa i

Trotskijs tänkande och mängden av alster, det som gör honom så tilldragande för många intellektuella, kan leda en till att förbise Trotskijs grundläggande enkelhet.

När man arbetade nära Trotskij, noterade man snart en extraordinär kombination av kvalitéer: enorm energi, otroligt snabb fattningsförmåga och respons, utomordentligt minne, och en förmåga att mobilisera dessa gåvor på det mest effektiva och produktiva sätt. Mobilisera för vad? En mycket enkel sak – att upprätta en planerad ekonomi istället för kapitalismens anarkistiska relationer. Detta var den grundläggande uppgift som detta geni ställde sig som ung, när han beslöt att välja marxismen som sitt redskap. Det var detta arbete som han stadigt drev genom åren. Han arbetade fortfarande med det när han slogs ner.

Om man önskar ifrågasätta det kloka i hur Trotskij använde sitt geni, som Deutscher gör i fallet med hans försök att bygga en ny International, skulle det vara lämpligt att börja med att ifrågasätta det kloka i hans tidigare beslut.

Man skulle kunna ifrågasätta det bottenlösa slöseriet med att låta mänsklighetens allra största intellekt sysselsätta sig med att få ordning på vårt sätt att organisera produktionen och distributionen av matvaror, kläder, bostäder och övriga basala sociala behov. Trotskijs svar på detta är att vi inte väljer den tid vi föds i. Vår uppgift som individer är att sätta oss in i de största frågor som mänskligheten ställs inför, och, som medlemmar i den mänskliga rasen, göra vad vi kan för att lösa dem. Från Trotskijs synpunkt erbjuder detta också en människa den största möjliga tillfredsställelse.

Resten följer därav, inklusive den brännande betydelse som Trotskij lade vid att organisera Fjärde internationalen.

Men som alla stora män hade Trotskij sina svagheter. Men efter att ha medgivit detta, kan vi med säkerhet hävda att stora mäns biografier, inklusive Trotskijs, är fria från sådana? Om vi tillvitar Deutscher den försonande egenskapen av att ha egna svagheter, kanske det inte är helt fel att anta att en av dem var hans misslyckande med att inse betydelsen av att, som Trotskij, gå på djupet med de slags mänskliga relationer han förespråkade, sökte, uppeggade, njöt av och deltog i att organisera, framför allt mot slutet av sitt liv, i ljuset av sin enorma erfarenhet och när han stod på höjden av sin intellektuella förmåga. För att få fram Trotskijs inre i ljuset, måste man, vill jag påstå, se honom i hans aktiva sökande efter dessa mänskliga relationer och hur de passade in i hans stora vägledande mål i livet.

Vid denna avgörande punkt överger vår biografis vanligtvis goda skarpsinne honom. Istället för att låta alla trådar mötas för att visa hur Trotskijs intelligens och vilja hänger samman, löper trådarna ut i lösa ändar. Deutscher visar upp sin profet alltmer skumögd.

Hur ett så klarsynt geni kunde misslyckas så kapitalt med att se saker som Deutscher betraktar som uppenbara förblir en olöst motsättning i biografien. Deutscher verkar märka detta. Han försäkrar att Trotskij ända till slutet var optimistisk om det revolutionära perspektivet; ändå antyder han att tvivel börjat smyga sig in. Han gör mycket av Trotskijs argument under den fraktionsstrid som bröt ut i Socialist Workers Party i USA 1939, att om arbetarklassen visade sig oförmögen att infria sitt historiska åtagande, så skulle Burnhams antimarxistiska teori om ”byråkratisk kollektivism” visa sig vara framtidens melodi, socialismen bara vara en utopi och all marxism felaktig. Han menar att Trotskij i grunden avfärdade den rörelse han hade grundat: i ”hans verkligt sista önskan och testamente” nämns ”inte en enda gång Fjärde internationalen”. Deutscher slår fast temat med stor tyngd:

I slutet av sitt liv kom alltså Trotskij att begrunda frågan om det meningsfulla i sin tillvaro och kamp och i den kamp som förts av generationer av kommunistiska och socialistiska aktivister. Höll historien på att omintetgöra ett helt århundrades revolutionära ansträngningar? Gång efter annan återvände han till det faktum, att det endast var i Ryssland, som arbetarna krossat kapitalismen.

Gång efter annan begrundade han den långa och dystra serie nederlag som revolutionen lidit mellan de två världskrigen. Och han förstod att slutsatsen var nära, att om arbetarrörelsens historia utökades med nya stora misslyckanden, skulle hela det marxistiska historieperspektivet sättas i fråga. [Sid. 327]

Jag anser att Deutscher har fel när han tror att Trotskij ”begrundade frågan”. Han besvarade andras frågor, och med de starkaste argument han hade till sitt förfogande. Trotskij var hård som diamant och fullständigt orubblig i sin syn på historiens långsiktiga förlopp. Vad var det som Trotskij verkligen gjorde ”om och om igen”? Han lade fram ett alternativ för mänskosläktet: barbari eller socialism. Han tvekade inte att bemöta de argument som rests av dem som verkligen hade börjat tvivla och tröttna på kampen. Han vred dem till logiska absurditeter och avslöjade deras teoretiska bankrutt – *deras* bankrutt.

När han kommenterar de ”överkänsliga och överdrivna” argument som Trotskij anförde mot Burnham, säger Deutscher: ”Kanske det bara är marxister som fullt ut kan känna den tragiska högtidlighet som dessa ord hade i Trotskijs mun.” Det är sant att det var så de löd för vissa av ledarna i den motsatta fraktionen, men de lät knappast så för Trotskij och hans närmaste medarbetare.

Vi kanske kan förstå Trotskijs avsikt bättre genom att betrakta hans grundläggande alternativ som det står idag, nästan ett kvarts sekel senare. Om alternativets aktualitet hade minskat, *utan arbetarklassens agerande*, då skulle grundandet av Fjärde internationalen visat sig vara ett utopiskt projekt eftersom dess mål – mobiliseringen av arbetarklassen för att undvika barbariet – inte visat sig vara nödvändigt. Eller om vi betraktar den motsatta situationen – ett perspektiv av sekler av barbari, då skulle projektet likaså ha visat sig vara utopiskt. Vad är sanningen? Ingen av situationerna gäller. Alternativet gäller fortfarande, men dess aktualitet har ökat kraftigt genom dröjsmålet att bestämma dess resultat .

Alternativet socialism eller barbari har blivit alternativet socialism eller kärnvapenundergång. Fysikerna säger oss nu – Trotskijs anhängare bara upprepar det – att krig med kärnvapen kan innebära mänsklighetens självmord och till och med att alla former av högre liv utrotas. Trotskijs bild av risken för barbari, under vilket mänskligheten smärtsamt tvingades krypa framåt på alla fyra, är idyllisk jämförd med den ”tragiska högtidligheten” i den bild som nu står för oss – en ofruktbar planet där livet självt tvingas kräla sig upp igen från amöbor eller, om vi har tur, från några av de lägre ryggradsdjuren.

Betyder detta att vi måste sluta att hoppas, eller att det finns plats för mer tvivel än under Trotskijs sista år, innan Andra världskrigets utbrott? Precis tvärtom! Behovet av socialism visar sig alltmer påträngande.

Detta leder oss direkt till den punkt där den skarpaste oenigheten med Deutscher ligger. Vem ska ha äran för denna ”framgång” med att påskynda aktualiteten för det historiska dilemma som världen står inför? Andra eller Tredje internationalen? Vi anser att liv-eller-död-betydelsen av Trotskijs sista ansträngningar för att bygga en ny International har fått tillräcklig bekräftelse.

En ren pragmatiker skulle fråga: ”Nå, var är revolutionerna i västvärlden?” Frågan saknar sin avsedda verkan då den utelämnar det stora efterkrigsuppsvinget, speciellt i Italien och Frankrike, ett fenomen som Deutscher inte beaktar, trots att det utan tvivel är av betydelse under varje diskussion om Trotskijs förutsägelser. Är det uteslutet med ett nytt uppsving, av ännu större styrka? I frågor som handlar om ett systems nedgång, och uppgången för ett nytt, måste man ha tillräcklig spännvidd, exakt hur mycket är inte lätt att avgöra ens för ett geni som Trotskij.

Deutscher är så upptagen med att bevisa det hopplösa i Trotskijs projekt att återskapa den världsvida revolutionära socialistiska rörelsen att han ifrågasätter en annan tes som han bekänner sig till, nämligen att Stalin var betydligt mer kapabel än vad Trotskij ansåg. Stalin var, som Deutscher påpekar, oerhört rädd för Fjärde internationalen. Han verkade vara ansatt av den. Var detta bara en paranoia, motsvarigheten till Trotskijs groteska svaghet, eller hade den kapable Stalin ett visst mått av skäl till försöken att utrota spöket? Varför bekymrade sig Stalin så oerhört för Trotskijs anhängares sekteristiska käbblande och impotenta agerande? (Andra härskare har också visat sig märkligt obenägna att acceptera ståndpunkten att den trotskistiska rörelsen kan avfärdas som ett "misslyckande".)

Det är svårt att exakt veta vad Deutscher anser att Trotskij och hans anhängare skulle ha gjort under de år då de kämpade för att stoppa fascismens utbredning, stred mot stalinismen och socialdemokratins reformism, varnade för risken för ett andra världskrig, förde fram det historiska dilemma som mänskligheten stod inför och försökte bygga ett revolutionärt socialistiskt ledarskap.

Trotskijs arbete tillsammans med de "vanliga" följeslagarna som samlades kring hans program ger oss en av de bästa nycklarna till en djupare förståelse av hans karaktär. Deutscher är smärtsamt blind för detta. Om man ser Trotskij främst som en profet, som Deutscher gör, blir denna blinda fläck begriplig. Det är inte lätt för en profet att överföra sina gåvor; det är till och med ganska svagsint att försöka. Men om man betraktar Trotskij bara lite annorlunda så kommer hans verk bättre i fokus. Låt mig göra en liknelse. Under en epidemi måste en läkare delta i ledningen av samhällsförsvaret, använda sina specialkunskaper för att hjälpa till att organisera en kampanj, med de medel som är tillgängliga, för att stoppa epidemin och hindra dess möjlighet att återkomma. I sin roman **Le Peste** (Pesten), presenterar Camus oss för figuren Dr. Bernard Rieux. Denne lyckas till slut mobilisera sin hemstad mot den sjukdom som först upptäckts genom rättornas abnorma beteende. Det team som Dr. Rieux samlade ihop lärde sig en hel del om böldpesten och hur man ska bemöta den, även med risk för eget liv. Dr. Rieux, en genuin humanist, ger sina kamrater och medhjälpare den största äran för det riskabla arbete de uträttat. En viss symbolik är uppenbar i denna remarkabla roman. Det förutseende som Camus ger sin huvudfigur är instruktivt och tänkvärt.

Deutscher dömer ut det mänskliga material som Trotskij hade att arbeta med och antyder att en av grundorsakerna till Fjärde internationalens "misslyckande" var kvalitén på detta material. Han anser att det mänskliga material som Lenin och Trotskij hade tillgång till före Oktoberrevolutionen var bättre. I väst var kvalitén särskilt dålig.

Frågan är emellertid inte så enkel. Som den spanska revolutionen – för att nämna ett enastående exempel – bevisade, var det mänskliga materialet vuxet den aktuella uppgiften. De kadrer som anslöt sig till trotskismen vid den tiden var långt ifrån de sämsta kämparna, de minst självupppoffrande eller de minst intelligenta. Stalinisterna skrämdes i vart fall av dem, och av goda skäl, eftersom de var av samma rebelliska sort som de som fyllde kommunistpartiernas led, män och kvinnor som var lojala till dessa partier av oförstånd, eftersom de inte haft möjlighet eller tid att inse skillnaden mellan Sovjetstaten och den stalinistiska regimen.

Händelseutvecklingen, som i allmänhet var gynnsam för en snabb tillväxt för trotskismen, speciellt i förhållande till kommunistpartierna, motverkade vår rörelse genom två tunga händelser, krigets utbrott och Sovjetunionens seger. Det förstnämnda sköt tillfälligt allt på framtiden, men lade naturligtvis grunden för explosiva skeenden senare. Det andra, som var klart progressivt, fick den motsägelsefulla effekten att det temporärt stärkte stalinismen (vilket den trotskistiska rörelsen klart insåg vid den tiden), men också skapade bättre villkor för dess slutliga eliminering (vilket den trotskistiska rörelsen förutsåg).

När det gäller det utomordentligt svåra, komplexa och utmanande problemet att bygga en revolutionärt socialistisk rörelse, tillhör Trotskij och Deutscher helt klart olika skolor. Inget av Deutchers djupa skepticism fanns hos Trotskij, inte ett uns. Trotskij var dock mycket bekant med denna skeptiska attityd. Han betraktade den som utan objektiv grund, ansåg den vara en dödlig fara och gjorde sitt bästa för att vaccinera sina unga anhängare mot sjukdomen.

Efter att ha sagt detta, kan vi medge att den trotskistiska rörelsen verkligen hade många problem. Den fick sin del av temperamentsfulla personligheter, med stor tyngd i små organisationer, som tveklöst gav den store läromästaren ovälkomna problem. Trotskijs inställning till sina elever, hans rörelse var ju också ett träningsläger, var oändligt tålmodig. Och vi upprepar, även om han kunde vara giftigt ironisk visade han aldrig någon skepticism, om vi undantar hans välkända reservationer mot följeslagare av småborgerligt ursprung, speciellt den ”intellektuelle” varianten. En nyansrikedom i Trotskijs tänkande som Deutscher inte undersöker, eftersom han avfärdar hela ämnesområdet.

Det märkligaste är att Deutscher visar den största uppskattning för Trotskijs anhängare i Sovjetunionen, de som Stalin slaktade till siste man och kvinna. Deutscher beskriver också Trotskijs känslor för dem. Men den känsla som Trotskij hade för sina ryska anhängare var inte kvalitativt annorlunda än den han hade för alla andra som delade stridens växlingar med honom, hans kamrater i Kina, i resten av Asien, i Latinamerika, i Afrika, i Västeuropa, i Kanada och i USA.

Trotskijs känslor kunde inte vara mycket annorlunda för dem, eftersom de, efter bästa förmåga, också slogs mot fascismens farsot, mot stalinismen, den ”demokratiska” förföljelsen och det annalkande kriget. De delade också övertygelsen med honom om att vad som krävs för att rätta till saker i denna galna tid i grunden är ganska enkelt. Kort sagt: Trotskij och hans följeslagare, åtminstone många av dem, förstod varandra.

I stället för denna enighet framställer Deutscher det som att Trotskij och hans följeslagare inte passade ihop med varandra. Och istället för samstämmigheten mellan Trotskijs visioner och hans strävan att grunda Fjärde internationalen, anför Deutscher en irrationell motsättning mellan en profets strålande vision och den löjliga klumpigheten hos en fuskare i småborgerlig politik. När vi studerar hur han lägger sista handen vid porträttet, då vi förväntar oss en standard värdig föremålet, blir vi plötsligt tydligt påmind om konstnären. Vi noterar penseln i hans hand och hör honom diskutera de speciella punkter där han har skiljaktigheter med föremålet.

Hur som helst är porträttet tillräckligt bra för att vi, när vi betraktar Trotskij på Deutchers duk, anar att den Gamle mannen vinkar till oss över den viftande penseln. ”Vi har alltid haft problem med våra konstnärer. Låt oss inte kräva för mycket av dem utan tacksamt ta emot vad de kan prestera.”

Lästips

Alla tre delarna av Deutchers Trotskij-biografi finns på marxistarkivet:

[Den väpnade profeten](#), [Den avväpnade profeten](#) och [Den förvisade profeten](#)

Från *International Socialist Review*, Vol. 25, No 3, Summer 1964.

George Breitman

Kritik av Joseph Hansens recension av Deutchers Trotskij-biografi, volym 3.

Till redaktören:

Jag är starkt oense med Joseph Hansens recension av den sista delen av Isaac Deutchers Trotskij-biografi (**ISR**, vintern 1964). Även om kamrat Hansen räknar upp många av de punkter där Deutscher har fel och är vilseledande, och besvarar några av dem, är han på det hela taget alltför försiktig, alltför överslättande. Ett exempel på vad jag protesterar mot är hans fotnot om Deutchers hänvisning i **Den förvisade profeten** till en attack av James P. Cannon 1954 mot hans ståndpunkter. Hansen försöker ”reda ut detta” på följande sätt:

”En del hårda och orättfärdiga saker sades om Deutscher.” Hans förklaring är att ”vid den tiden figurerade Deutchers teori om möjligheten för den stalinistiska byråkratins självreformerings i en intern kris inom Socialist Workers Party.” En minoritet, som till slut splittrades ut, var starkt influerad av Deutchers teori.

För många trotskister framstod Deutchers position som ett alternativt program som skulle kunna fungera som en bro till stalinismen. Den betraktades därför med fientlighet. Det visade sig emellertid att Deutscher inte var intresserad av att rekrytera från den trotskistiska rörelsen eller av att organisera en egen sekt, ännu mindre en kult. Detta talade starkt till hans fördel.”

Efter det ungerska upproret, fortsätter Hansen, blev ”ett annat fenomen” märkbart. Många kommunistpartimedlemmar, som fortfarande skyggade för Trotskijs skrifter, började läsa Deutscher. ”Efter att ha smuttat på trotskism på detta sätt, törstade de efter mer. Genom Deutscher fann en del av dem så småningom vägen till trotskismen.” På så sätt visade sig Deutchers ståndpunkt vara ”en bro från stalinism till trotskism. Trotskister kunde inte vara motståndare till en sådan allmän tillgång. De startade därför en egen självreformerings – i förhållande till Deutscher.”

Deutscher och Cochran-anhängarna

Men det är helt enkelt inte sant att de ”hårda saker” som har sagts i vår press kan kopplas samman med det odiskutabla faktum att Cochran-minoriteten i Socialist Workers Party anslöt sig till Deutchers uppfattningar 1953. Detta, och dess konsekvenser, var huvudorsaken till varför Cannon angrep Deutchers ståndpunkt vid den tiden, vilket han själv påpekade (**Fourth International**, vintern 1954), men hårda saker hade skrivits om Deutscher långt tidigare. 1949, då biografien om Stalin kom ut, skrev jag två artiklar i **The Militant** som skarpt kritiserade den, trots dess positiva företräden, för dess falska analys av den stalinistiska byråkratin som i grunden progressiv.¹ Detta hade överhuvudtaget inget att göra med någon intern situation i SWP.

1953 trycktes ytterligare två artiklar av mig i **The Militant** om utvecklingen av Deutchers idéer efter Stalins död (i **Russia: What Next?**). Vid denna tidpunkt var deutscherismen en intern fråga, men jag skulle ha skrivit exakt samma kritik om det inte varit så. På våren 1954, när första volymen av Deutchers Trotskij-biografi kom ut, hade Cochran-folket fullständigt brutit med den revolutionära marxismen och var inte längre intressanta för mig. Men **The Militant** tryckte ytterligare sex artiklar av mig om de förödande felaktigheterna och förvrängningarna hos Deutscher.² De var hårda, javisst, men jag kan inte se något oberättigat i dem,

¹ Dessa artiklar finns i svensk översättning på marxistarkivet: [George Breitman: Deutchers Stalinbiografi](#)

² Fem av dessa sex artiklar finns på marxistarkivet: [Om Deutchers Trotskij-biografi](#).

inte ens efter tio år; och jag ser att jag då korrekt förutsade vilken ståndpunkt Deutscher skulle inta till bygget av Fjärde internationalen i den sista volymen.

Hansen försöker nu få det att framstå som att vår gemensamma motvilja mot Deutscher, för 10 eller 15 år sedan, var grundad på att vi trodde att han var intresserad av att ”rekrytera” trotskister till en egen sekt eller kult. Detta var aldrig min uppfattning vid den tiden, inte heller hörde jag någon uttrycka en sådan idé förrän efter publiceringen av den andra volymen av biografien 1959, då Hansen började revidera sin inställning till Deutscher. Jag hade aldrig haft en tanke på det för 10 år sedan, eftersom Deutscher uppenbarligen i första hand var en kommentator vid sidan av. Han kunde inte ha haft något intresse av att rekrytera till någon organisation, eftersom han trodde och tror att organisering är meningslös och skadlig. Allt han var intresserad av att göra var att vederlägga Trotskij's *idéer*, medan han hyllade honom som geni och profet.

Det som Deutscher ville rekrytera Fjärde internationalens medlemmar till var inte en annan organisation utan uppfattningen att det var slöseri med tid att bygga sådana organisationer. Personligen tror jag det skulle tala mer ”starkt till hans fördel” om han hade försökt bygga en organisation för att sätta sina idéer i verket, som Trotskij gjorde. I detta sammanhang, förstår jag inte varför Hansen finner det ”svårt att exakt veta vad Deutscher anser” att Trotskij och hans anhängare borde ha gjort. Allt som Deutscher skriver bekräftar hans åsikt att Trotskij och hans anhängare skulle ha nöjt sig med att författa skrifter mot fascismen, stalinismen, imperialismen, etc. Analys och propaganda, ja; bygga ett revolutionärt parti eller en international, nej.

Jag har också allvarliga reservationer mot Hansens argument att ”genom Deutscher fann till slut några av dem (kommunistpartimedlemmar) vägen till trotskismen”. Det är sant att några av dem fick en introduktion till Trotskij's idéer genom Deutscher, men i en förvriden form. Om de skulle hitta ”vägen till trotskismen”, var de tvungna att gå runt eller över Deutscher, inte genom honom, och åtminstone i detta land var det få som gjorde det. För de flesta fungerade Deutscher som en slutpunkt; som ett rättfärdigande av att bryta med stalinismen, men också som ett rättfärdigande av att avvisa Trotskij's slutsats om vad som behövde göras.

För de flesta av Trotskij-biografins läsare tror jag slutsatsen kommer att vara att Trotskij var en stor man men att ”trotskismen” är utopisk och obrukbar. Som ”allmän tillgång” är Deutscher mer som en returresa eller en återvändsgränd än en bro, och jag skulle inte bara kunna vara mot den sortens tillgång, utan jag är. Om detta är det som ledde Hansen till att ”reformera” sin inställning till Deutscher, skulle jag rekommendera att han tar en ny och närmare titt på vart hans tillgång har lett de flesta läsare.

Slutligen ifrågasätter jag Hansens liknelse mellan Deutscher's Trotskij-biografi och ett porträtt som en konstnär kunde ha målat av Trotskij. (”Låt oss inte kräva för mycket av dem, utan tacksamt ta emot vad de kan prestera.”) Om Deutscher ger ett porträtt så är det bara som något underordnat. Hans biografi är *politisk*, dvs. en politisk analys, inte konst (hur väl än Deutscher skriver). Kanske Hansens recension skulle ha blivit bättre om han i första hand hade behandlat den som en falsk politisk analys istället för ett konstverk som vanställts av påträngande penselviftande.

George Breitman

Detroit, Michigan

Från i *International Socialist Review*, Vol. 25, No. 3, Summer 1964.

Joseph Hansen

Svar till George Breitman

Om jag förstår kamrat Breitman rätt, är det hans åsikt att den tredje volymen av biografien kräver en attack mot Isaac Deutschers politiska och teoretiska uppfattningar – inte bara en attack, utan en ”hård” sådan; och att varje annat förhållningssätt innebär en oförsvarbar eftergift. Jag håller naturligtvis inte med.

Det överhängande problemet, som det framstår för mig, handlar om att avgöra om Deutschers biografi om Trotskij, speciellt den tredje volymen, i huvudsak är en tillgång för den trotskistiska världsrörelsen eller inte. Kamrat Breitman undviker att presentera sin uppfattning om detta.

Frågan skulle knappast ha uppkommit om det inte var för Deutschers behandling av Trotskij's relation till Fjärde internationalen och hans förringande av rörelsen och dess medlemmar. Det finns, vilket jag är väl medveten om, en ilska inom Fjärde internationalen över denna aspekt i den tredje volymen, speciellt bland unga kamrater som klart inser den historiska betydelsen av Trotskij's arbete med att grunda rörelsen. Men ilska är inte den bästa rådgivaren inom politiken.

Sanningen är, enligt mig, att biografien är ett värdefullt bidrag, till och med monumentalt, men att det har sina brister. Dessa härrör ur Deutscher egna teorier, vilka han tydligt deklarerar. För den trotskistiska rörelsen skulle en första recension, enligt min åsikt, visa på vilket sätt och i vilken grad bristerna påverkar porträttet av Trotskij, men inte lämna något tvivel om huvudpoängen – att biografien som helhet är ett mycket positivt bidrag. Detta är vad jag försökte göra i min recension.

Biografins betydelse

Om jag får göra en förutsägelse, så kommer trotskister över hela världen att ge denna biografi en framträdande plats i sina bokhandlar och bokhyllor och råda sina bekanta att läsa den. De kommer också att påpeka sina oenigheter med biografen, speciellt kring frågan om Fjärde internationalen, och tveklöst engagera sig i ytterligare polemik med honom. Till dem som är intresserade kommer de att säga att de kan finna det fruktbart att konsultera andra skrifter, inte minst Trotskij's egna arbeten. Och denna inställning kommer att visa sig välgrundad, det är jag säker på.

Kamrat Breitman och jag är uppenbarligen oense om den eventuella betydelse som Deutschers biografi kan ha för tillväxten av den trotskistiska rörelsen. Det är ingen tvekan om att många läsare, åtminstone i USA – under nuvarande förhållanden – okritiskt accepterar Deutschers bedömning av Fjärde internationalen. Men jag tror inte att detta gäller i samma grad på andra platser, eller att det kommer att gälla i USA när klasskampen skärpes. Om jag värderar biografien korrekt, kommer den att förse rebelliska ungdomar med en tillräcklig förståelse av Trotskij för att de ska vilja ha mer, samt väcka intresse för att gå till originalkällorna. När frågan om att organisera ett revolutionärt parti växer sig allt mer akut, kommer de allt mindre att bry sig om vad Deutscher anser borde eller inte borde ha gjorts 1938.

Biografins eventuella inflytande måste bedömas utifrån en vidare bas än den som USA tillhandahåller. Länder som Italien och Japan, där Deutscher är vida läst, borde åtminstone vägas in, för att inte nämna en del av arbetarstaterna, där hans skrifter har blivit kända och där de utgör en första introduktion till Trotskij.

* * *

Angående ett par specifika punkter som rör den fotnot som Breitman ifrågasätter:

Jag gjorde uttalandet ”en del hårda och till och med orättvisa saker sades om Deutscher” med specifik referens till en artikel av James P. Cannon 1954. När kamrat Breitman tar upp detta uttalande försvarar han de ”hårda” saker som James P. Cannon sade 1954 och vidgar försvaret till att inkludera saker som han själv sagt i ett flertal artiklar med början 1949. Jag förstår inte varför kamrat Breitman anser det nödvändigt att ta så mycket mark i anspråk, såvida han inte känner att något fundamentalt är inblandat.

Men så är det inte, vilket jag tror går att bevisa utan någon större svårighet. För det första, vad gäller mitt misstag att inte använda en ”hård” ton när jag behandlade Deutschers uppfattningar. Jag ser ingen fraktionell strid inom Fjärde internationalen idag där Deutschers uppfattningar är inblandade *så som vissa av oss ansåg de var 1953-54*, och som jag är övertygad om återspeglades i kamrat Cannons artikel 1954. Har jag fel i min uppfattning om situationen i Fjärde internationalen idag? Jag tror inte det.

För det andra, vad gäller kamrat Cannons artikel som ett uttryck för en trotskistisk programmatisk position – jag tror att den står sig bra om man tar hänsyn till att den hårda tonen berodde på de speciella omständigheterna. Men, för det tredje, jag anser att man måste erkänna att artikeln innehöll några ”orättfärdiga” påståenden. Dessa var inte noga övervägda. Cannons hållning i skarpa konflikter – hans stil sedan länge – är ju att inta en skrupelfri uppriktighet mot en opponent, även då han känner att det krävs politisk hårdhet. Bristande information var inblandad i de ”orättfärdiga” anmärkningarna. Min fotnot var menad som en korrigerande, eftersom Deutscher hade uppmärksammat det i sin biografi.

Möjlig Deutscher-kult?

Kamrat Breitman anser att jag har fel i min åsikt att det fanns en rädsla inom Socialist Workers Party under fraktionsstriden med Cochran-folket att en sekt eller en kult skulle kunna formeras kring ”deutscherism”.

”Detta var aldrig min uppfattning vid den tiden”, skriver kamrat Breitman, ”inte heller hörde jag någon uttrycka en sådan idé förrän efter publiceringen av den andra volymen av biografien 1959, Hansen började revidera sin inställning till Deutscher.”

Allt jag kan säga om detta är att vid den tiden var det min åsikt att risken fanns. Jag kom till denna uppfattning i New York-avdelningen där striden flammade upp först och där jag från början hade en del ansvar för att utvecklingen skärptes och för det slutliga resultatet. Vid den tiden hade jag intryck av att andra delade denna åsikt, speciellt de som befann sig i stridens hetta i New York. Kanske kamrat Breitman varken delade eller hörde talas om denna åsikt vid den tiden. Vad gäller min ändrade åsikt på denna specifika punkt, så började det 1955 – inte 1959 – och berodde delvis på vad som hände under fraktionsstriden och på nya bevis som jag kring 1958 definitivt hade accepterat. Detta förde inte med sig någon förändring i de grundläggande politiska och teoretiska frågorna, jag såg bara vissa individuella och taktiska frågor annorlunda.

Jag menar fortfarande att det talar till Deutschers fördel att han inte lät sig påverkas av några uppmaningar eller tillfällen att stödja en sekt baserad på hans speciella ståndpunkter. Jag betraktar detta utifrån den trotskistiska rörelsens intresse. Å andra sidan, jag delar kamrat Breitmans åsikt att Deutschers motvilja mot Fjärde internationalen och ansträngningarna att bygga den inte har något med trotskism att göra. Jag försökte att ge röst åt detta i recensionen:

”Inget av Deutschers djupa skepticism fanns hos Trotskij, inte ett uns. Trotskij var dock mycket bekant med denna skeptiska attityd. Han betraktade den som utan objektiv grund, ansåg den vara en dödlig fara och gjorde sitt bästa för att vaccinera sina unga anhängare mot sjukdomen.”

Är detta ”för mjukt, för överslätande?” Okej, men den politiska uppfattningen är uppenbar, eller hur?

Vad gäller invändningen om att diskutera biografens porträtt av Trotskij, så begriper jag den inte. Vad är det för mening med en biografi om den inte ger oss ett porträtt lika väl som en historia? Står konst nödvändigtvis i strid med politik? Hur träffande är inte Deutscher när han säger om Trotskijs **Ryska revolutionens historia**:

”Medan Marx överglänsar sin elev i abstrakt tänkande och gotisk fantasi, är eleven överlägsen som epiker, i synnerhet i de grafiska beskrivningarna av massor och individer i rörelse. Hans socio-politiska analyser och hans konstnärliga visioner är så samstämmiga, att det inte syns skymten av en skillnad mellan dem.”

Trotskij som ”episk konstnär!” Tja, varför inte? Och på samma sätt är det fullständigt legitimt och lämpligt att tillämpa samma kriterier på hans biografiska arbete och avgöra hur bra han utförde det. Jag tycker att han på det hela taget gjorde det mycket bra; förutom när det kom till Trotskij och Fjärde internationalen, då svek honom hans ”konstnärliga vision”.

Joseph Hansen

Översättning: *B. Svensson*